

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
навчальної дисципліни «ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою – «Професійна етика: сутність, основні принципи та категорії»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 року № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 року № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 року № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
ХНУВС Протокол від 29.08.2023 року № 2

Розробник:

Доцент кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук,
доцент **Тетяна БІЛОУС**

Рецензенти:

Професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного
університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, доцент **Наталія
МІЛОРАДОВА**

Старший викладач кафедри психології, політології та соціокультурних
технологій Сумського державного університету, кандидат психологічних наук,
доцент **Наталія ТЕСЛИК**

Тема 1. Професійна етика: сутність, основні принципи та категорії

План лекції

1. Поняття етики професійної юридичної діяльності.
2. Задачі професійної етики. Функціональні обов'язки моралі.
3. Моральне регулювання відносин між людьми.
4. Поняття і роль принципів моралі.
5. Основні категорії етики та моральний фактор у професійній діяльності юриста.
6. Добро і зло – як основні категорії науки етики. Особливості етичних категорій. Категорія професійного морального обов'язку, честі і совісті.
7. Міра проявлення моральних сил особистості. Структура морального фактору.

Література:

Основна

1. Кацавець Р. С. Професійна етика юриста: навч. посіб. 2-е вид., доповнене. Київ: Алерта, 2022. 246 с. URL: <https://alerta.kiev.ua/pravo/829-kacavec-r-s-profesijna-etika-yurista.html>
2. Лозовой В.О., Петришин О.В. Професійна етика юриста. Харків: Право, 2004. 176 с. URL: <https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=0CDUQw7AJahcKEwiQhISPy4yBAxUAAAAAHQAAAAAQAw&url=https%3A%2F%2Ftomorrowlawyer.org%2Fwp-content%2Fuploads%2F2017%2F05%2FLozovoi.pdf&psig=AOvVaw3VLF9XMlaLlg0vP5SzMenJ&ust=1693766772434379&opi=89978449>
3. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. Київ, 2014. 65 с. URL: <http://povaha.org.ua/wp-content/uploads/2015/01/dp-2014-17.pdf>
4. Малахов В.А. Етика спілкування: навч посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ: Либідь, 2006. 386 с. URL: <http://lib.istu.edu.ua/index.php?p=23&id=1192&par=546&page=1>
5. Мовчан В.С. Етика: навч. посіб. 3-тє вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2007. 412 с URL: <https://studfile.net/preview/5433497/>
6. Тофтул М.Г. Етика: Підручник. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І.Франка, 2011. 448 с. URL: <http://pe.ptngu.com/04.html>
7. Василевська Т.Е. Етика в публічній службі: підручник. Київ : НАДУ, 2018. 256 с. URL: <https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=0CAIQw7AJahcKEwiggeqKyJWAAxUAAAAAHQAAAAAQAw&url=https%3A%2F%2Fktpu.kpi.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2014%2F02%2FEtika-derzhavnogo-sluzhbovtsya.pdf&psig=AOvVaw1XfoIzfNkAg9wLM35rXRPI&ust=1689677143493521&opi=89978449>

Додаткова

1. Білоус Т. Л. Професійний саморозвиток і самовиховання майбутніх фахівців як складові сучасного освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Т. 1. С. 93-97. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip61>
2. Білоус Т. Л. Манько В.О. «Соціально-психологічні передумови корупції працівників правоохоронних органів». Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід: тези доп. Міжнар. Наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 28 жовт.22р.). /МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, наук. Парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2022. С. 127-129. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/401/arkhiv-konferentsiy-seminariv-ta-kruglykh-stoliv>
3. Білоус Т. Л., Лахтарина Т. М. «Дослідження професійної деформації працівників правоохоронної органів». Питання сучасної науки і права: матеріали XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти (21 квітня 2023р., м. Суми)/Сумська філія ХНУВС. Суми: СФ ХНУВС, 2023. С. 209-212. URL: <https://sumy.univd.edu.ua/uk/dir/66/materialy-naukovo-praktychnykh-konferentsiy>
4. Білоус Т.Л., Мартиненко А.В. Характеристика правових почуттів особистості перед законом. Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 4–5 лютого 2022 року). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2022. С. 156-159. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fp2rLRMAAAAJ&citation_for_view=fp2rLRMAAAAJ:ZeXyd9-uunAC

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23.07.1996р. документ 995_788. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788#Text
2. Декларація принципів толерантності: затв. резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16.11.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503.
3. Декларація про поліцію: затв. резолюцією № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text
4. Європейський кодекс поліцейської етики: ухвал. рекомендацією Rec (2001) 10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19.09.2001 р. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
6. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19> (дата звернення: 20.05.2020).
7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

8. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV. Дата оновлення: 09.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Текст лекції

1. Поняття етики професійної юридичної діяльності. Потреба дотримання спеціальних етичних правил при здійсненні професійної діяльності юриста і по за нею.

Юридична етика – це галузь вчення про етику, що досліджує роль і значення моральних принципів у сфері здійснення правосуддя і правоохоронної діяльності.

Юридична етика переносить досліджувані етикою абстрактні моральні категорії на практичний ґрунт, пропонує шляхи втілення їх у реальне життя, сприяє моралізації професійної діяльності, додає їй морального змісту.

Якщо етику називають практичною філософією, то юридичну етику з повною підставою варто визнати прикладною етикою, духовним інструментом юриста, що забезпечує чесне і бездоганне виконання повсякденних обов'язків, розв'язання складних правових проблем максимально прийнятним шляхом.

Дослідницька і пізнавальна складність юридичної етики полягає в тому, що на даному етапі свого розвитку вона не володіє конкретними науковими критеріями, що дозволяли б стверджувати або спростовувати визначені результати наукових пошуків. Неможливо піддати числовому, хімічному чи ще якомусь аналізу роботу судді або слідчого на предмет визначення коефіцієнта доброти чи зла або відсутності таких у тих чи інших професійних діях.

Падіння духовності та моралі в правовій сфері – перше свідчення потреби в юридичній етиці як одного з неодмінних факторів оздоровлення сформованої обстановки, виховання професіоналів нового покоління з урахуванням моралі суспільства.

Професійна етика, крім того, це прикладна соціально-філософська дисципліна, яка вивчає походження, сутність, специфіку, суспільні функції морально-професійних норм і стосунків, закономірності їх розвитку на різних історичних етапах. Із цього визначення випливає, що об'єктом вивчення професійної етики є специфічні, морально-професійні норми, стосунки, а також норми, принципи, заповіді пануючої у суспільстві моралі, трансформовані до особливостей того чи іншого виду професійної діяльності, що регулюють поведінку професіоналів при виконанні ними функціональних обов'язків, санкціонованих громадською думою і особистими переконаннями професіоналів.

Морально-професійні кодекси, що стали частковим еквівалентом суспільної моралі, виконують такі соціальні функції:

- пізнавальну, яка реалізується у відображенні об'єктивних процесів суспільно-професійного розподілу праці за конкретних історичних умов;

- регулятивну (забезпечується взаємозв'язок спеціалістів з суспільством; набір специфічних прийомів праці);
- ціннісно-орієнтаційну (даються уявлення про моральний ідеал професіонала, професійні обов'язок, честь, совість, справедливість тощо).

Професійна етика покликана дати теоретичне обґрунтування сутності трансформації загальних норм і принципів моралі до специфічних умов професійної діяльності людей відповідно до уявлень про професійний обов'язок, благо, добро і зло, справедливість, совість, честь та інші моральні цінності.

2. Задачі професійної етики. Функціональні обов'язки моралі.

Професійна етика, досліджуючи специфіку конкретної професії крізь призму моральних принципів суспільства, практику відхилення від норм моралі у визначених сферах суспільних відносин, закономірності і наслідки, що виникають при цьому, дозволяє виробити деонтологічні правила поведінки членів того чи іншого професійного співтовариства, що відповідають етичним вимогам суспільства і держави.

Існує безліч професій, де такі поняття, як обов'язок, совість, справедливість не є головними в професійній діяльності людини. Можна бути блискучим музикантом чи фізиком, неабияким інженером чи висококласним токарем і, незважаючи на нестерпний і корисливий характер, користуватися репутацією відмінного фахівця. Приходячи в ці професії, люди не приносять ніяких присяг, не створюють кодексів честі тощо. Тут головна роль належить таланту, вмінню, майстерності і працьовитості.

Завдання юридичної етики включає в себе дослідження моральних відхилень і вад у діяльності посадових осіб судової і правоохоронної систем, визначенні розмірів моральної недуги працівників останніх, виявлення причин, що роблять можливим їхнє існування і формулювання рецептів їх послаблення. Логічно, на наш погляд, погодитися, що: «Практика професійної етики юриста міститься в реальних службових і позаслужбових діях, регульованих законодавством, відомчими нормативними документами, присягою та ін. Однак неодмінною є необхідність існування спеціального професійно-етичного кодексу з метою формування належного професійного об'єднання юристів».

3. Моральне регулювання відносин між людьми. Орієнтуюча, світоглядна, виховна та інші функції моралі.

Моральні норми регулюють не «внутрішній» світ людини, а відносини між людьми. Однак не слід упускати з виду індивідуальні аспекти моральних вимог. В остаточному підсумку їхня реалізація залежить від моральної зрілості людини, міцності його моральних поглядів, соціальної орієнтованості його індивідуальних інтересів. І тут першорядну роль грають такі індивідуалізовані моральні категорії, як совість, обов'язок, які направляють поведінку людини в русло соціальної моральності. Внутрішнє переконання індивіда в моральності або аморальності свого вчинку значною мірою визначає і його соціальну значимість.

Елементами морального регулювання є:

- ідеал, що виражає подання суспільства, класів, соціальної групи про моральну досконалість;

- система норм, дотримання яких є необхідною умовою функціонування суспільства, досягнення їм своїх моральних цінностей;

- особливі форми соціального контролю, що забезпечують реалізацію моральних норм, у тому числі суспільна думка.

Результатом такого підходу до моралі є викривлене тлумачення її регулятивної, виховно-ідеологічної та комунікативної функцій. Розчленування моралі, навіть якщо розглядати її через функціональну своєрідність, розділення її за відношенням до практики-поведінки на сферу суспільної свідомості, початково-тлумачену як протилежну індивідуальній свідомості, тягне за собою уявлення, що норми, приписи, правила вироблені суспільством у процесі практики, а індивідові належить їх засвоїти.

Специфічна сутність моралі конкретно розкривається у взаємодії її історично сформованих функцій: регулятивної, виховної, пізнавальної, оціночно-імперативної, що орієнтує, мотиваційної, комунікативної (забезпечує спілкування людей), прогностичної й ін. Неважко помітити, що перераховані вище функції моралі взаємноперехрещуються: регулятивна функція містить у собі оціночно-імперативну, що орієнтує, почасти комунікаційну (упорядковуючи спілкування людей); виховна функція містить у собі почасти оціночно-імперативну, мотиваційну; пізнавальна – що орієнтує й прогностичну та ін.

4. Поняття і роль принципів моралі. Принцип колективізму та індивідуалізму, їх розумне поєднання. Гуманізм і справедливість – як моральні принципи професійної діяльності юриста.

До загальних позитивних моральних якостей, якими має володіти працівник ДПС належать: чесність, порядність, ввічливість, тактовність, доброзичливість, охайність, вихованість, терпіння, гуманізм; до спеціальних позитивних моральних якостей – ерудованість, компетентність, принциповість, людяність, стриманість, рішучість, сміливість, уважність, чуйність, самокритичність тощо.

Професійна мораль певним чином регулюється. Особливості цього регулювання диктують правила – певну поведінку, виконання функціональних обов'язків, реалізацію права. Тому професійна мораль не є чимось незмінним, усталеним. Вона динамічна, варіантна, враховує соціальні умови, напрями розвитку суспільства чи певної професії. Професійна мораль видозмінюється у зв'язку із наповненням соціальної культури новим змістом, відродженням загальнолюдських цінностей, прийняттям нового законодавства, стажем роботи тощо.

Далеко не всі моральні вимоги, з якими ми стикаємося, мають універсальний характер, проте кожна з них, якщо тільки вона є насправді моральною, може бути узагальненою або універсалізованою таким чином, що стане правомірною відносно цілого класу певних дій, хто б не був їхнім суб'єктом. Іншими словами: якщо перед індивідом у конкретній ситуації висувається певна вимога, то ця вимога є власне моральною лише в тому разі,

якщо вона може бути зверненою й до будь-якої іншої людини, що потрапила б в аналогічну ситуацію.

Моральні потреби постійно змінюються, оновлюються залежно від розвитку суспільства. Вони не знають меж, із часом, із появою нових цілей, можливостей та мотивів ускладнюються.

Зовнішнім проявом моралі є культура поведінки. Вона характеризується способом вираження моральної та етичної свідомості у зовнішніх виявах. Тому мораль ґрунтується на таких засадах: традиціях, звичаях, мові, історії народу, громадській думці, співставленні особистих та суспільних інтересів, якими визначається добровільний вибір поведінки, регульований сумлінням. Для глибшого розуміння моралі важливим є знання моральних принципів та моральних категорій. Принципи моралі покликані висвітлювати характер відносин між суспільством та особою. До моральних принципів належать усі вимоги суспільства до особи, що зобов'язують добровільно виявляти у житті. Зміст моральних принципів, моральних норм та вимог визначається історичними умовами життєдіяльності та світоглядом, життєвими потребами та інтересами людини, становищем у суспільстві.

5. Основні категорії етики та моральний фактор у професійній діяльності юриста.

У теорії професійної етики велике значення мають такі категорії, як моральний ідеал, моральна оцінка, моральні почуття, моральні погляди, моральні якості, моральна діяльність, моральні відносини, сфера дії моралі, моральні цінності, моральний конфлікт, моральний вибір, моральна культура, моральний обов'язок, моральні вимоги, моральне переконання, моральна свобода, етичне мислення, моральні потреби, моральний вчинок, моральна свідомість та ін. Моральні категорії ніколи не мають логічно закінченого змісту. Кожна людина, кожна історична епоха вкладають свій зміст у ці поняття.

Практичне застосування у всіх сферах життя суспільства має така категорія, як моральна оцінка. Предметом її є вчинок, дія, бездіяльність, висловлювання тощо.

У професійній діяльності особи, зокрема працівника органів внутрішніх справ, одну із провідних ролей відіграє моральна свобода. Вона передбачає такий вибір поведінки, який відповідає як суспільним вимогам моралі, так і внутрішнім переконанням індивідуума.

Професійна діяльність особи значною мірою визначається її моральними звичками, тобто встановленим способом поведінки у певних ситуаціях, який не викликає негативної реакції; соціальною послідовністю у здійсненні моральних вчинків; готовністю до правильного вчинку, умінням без роздумів підпорядковувати особисте суспільному, у критичній ситуації сміливо йти назустріч небезпеці, виконати завдання; єдністю внутрішнього настрою (потреби, устремління) і зовнішнього способу робити певним чином, що є характерною рисою стійкості моральної поведінки.

Основними складовими елементами морального вчинку є мотив та намір, які тісно пов'язані з поведінкою, моральними почуттями, моральними переживаннями тощо. Слід зауважити, що кожна особа має власний мотив чи намір у скоєнні вчинку, які в свою чергу, як відомо, класифікуються як моральні та аморальні.

Основним мотивом вчинку є переконання. Моральні переконання – це невід'ємна індивідуальна гідність особи, важлива ланка, яка пов'язує почуття і знання, волю і поведінку.

Моральні переконання можуть передаватися іншій особі, а здебільшого вони формуються у кожної особи самостійно. І формування залежить від життєвого досвіду, рівня соціальної культури, особистих моральних якостей, наукового світогляду тощо.

Важливою категорією моралі є також моральний обов'язок людини. Про нього багато пишуть. Зокрема вважають, що моральний обов'язок передбачає поєднання зовнішньої поведінки та її внутрішніх спонукань, їхню органічну єдність, це він відображає суспільну необхідність у вигляді певних моральних вимог, які висуваються до окремої особи та особою до суспільства.

6. Добро і зло – як основні категорії науки етики. Особливості етичних категорій. Категорія професійного морального обов'язку, честі і совісті

Як і всяка наука, етика має у своєму розпорядженні багатий арсенал категорій. Саме вони поряд із законами, принципами, методами становлять основу змісту будь-якої науки. Саме слово «категорія» грецького походження. Їм позначаються найбільш загальні поняття, що відбивають істотні сторони дійсності. Це – вузлові пункти людського пізнання.

В етичному відношенні ці категорії відбивають ту сторону суспільних відносин, що пов'язана з поведінкою людей, з їхнім відношенням друг до друга, до суспільства, державі, родині до колективу з погляду добра й зла, боргу, честі, справедливості. Інакше кажучи, категорії етики можна оцінювати з погляду добра й зла, гарного або поганого, а самі вони можуть виступати формою цієї оцінки: людина обов'язку, чесний, чималий, справедливий, відповідальний та ін.

Однак категорії добра й зла, їхня моральна оцінка різними людьми часто буває різної. Це пояснюється тим, що категорії етики об'єктивні по змісту й суб'єктивні за формою. Об'єктивність змісту означає, що в ньому сконцентровано те, що є в реальному житті й не залежить від свідомості людей. І саме цей зміст по – різному оцінюється людьми. Ця оцінка залежить від цілого ряду факторів: інтелектуального розвитку особистості, її моральної культури, а також способу життя.

Дане тестування необхідно проводити по всіх етичних категоріях, які досить численні. Ці категорії прийнята класифікувати. Одні вчені ділять їх на структурні й субстанціональні.

Інші закладають в основу інший принцип: всю класифікацію будують на основі однієї з категорій, що розглядається як функціональна. Наприклад, Епікур підкоряв всі категорії етики категорії щастя. Аристотель головної вважав категорію блага, а Кант – категорію боргу. Втім, з єдиного погляду на

цей рахунок і в наш час. У вітчизняній науці всю сукупність категорій часто ділять виходячи зі структури моралі. Як основні елементи цієї структури деякі автори виділяють моральну практику, моральну свідомість і моральну самосвідомість, а моральні відносини й моральна діяльність у сукупності становлять моральну практику.

Взявши за основу другу позицію, серед категорій етики можна виділити: категорії моральної свідомості, категорії моральних відносин і категорії моральної діяльності. Варто помітити, що й ця класифікація досить уразлива, тому що всі категорії перебувають у тісній єдності, взаємно доповнюють один одного, переходять із однієї групи в іншу, впливають один на одного.

На основі моралі, категорії етики можна підрозділити на 3 групи:

категорії властиво моральної свідомості (моральний принцип, моральна норма, моральне переконання, моральна мета, моральний вибір)

категорії моральних відносин (моральна взаємодія, моральний конфлікт, моральний авторитет, моральна репутація)

категорії моральної практики (моральний учинок, моральне воздаяние, моральні наслідки, моральні наслідки).

У принципі можна затверджувати, що всі категорії етики є й категоріями моральної свідомості, тому що якої би сторони моралі вони не відбивали – всі вони фіксуються в моральній свідомості. Сутнісні категорії моральної свідомості: добро, зло, борг, честь, достоїнство, совість і інші займають центральне місце в системі категорій, але їх не можна відривати від моральних відносин і моральної практики.

7. Міра проявлення моральних сил особистості. Структура морального фактору. Специфіка морального фактору для окремих юридичних спеціальностей

Коли постає питання структури моралі, то найочевиднішими її елементами називають моральну свідомість та моральну діяльність. Проте мораль не є закритою системою, отож при аналізі її структури треба враховувати й ті фактори, які безпосередньо впливають на становлення та розвиток моралі. Щоб виділити їх необхідно, насамперед, зауважити, що в синергетиці у відкритих складно-організованих системах прийнято виділяти мікро-, макро- та мега рівень та наклавши їх на структуру моралі, матимемо наступну ситуацію.